

Tallinna linnaarhiiv kodus ja võõrsil

Rahvusvaheline
seminar Tallinna
Linnaarhiivi 125.
sünnipäeva puhul

Foto: Tallinna Linnaarhiivi fotokogust

■ 13. (vkj. 1.) oktoobril 1883 määras Tallinna Linnavalitsus ametisse linna arhivaari, kelleks sai Theodor Schiemann. Kuigi Tallinna linn oli oma arhiivi ka varasematel sajanditel hästi hoidnud ja linnaarhiivi teaduslik väärtus oli selleks ajaks juba mõnda aega laiemalt tuntud, tähistab tänane Tallinna Linnaarhiiv just esimese palgalise arhivaari ametisseasumise kuupäeva oma sünnipäevana. Äsja möödunud 125. aastapäev andis ettekäände mitmel eri moel vaadata tagasi linnaarhiivi seiklusrikkale ajaloole. 15. mail peeti arhiivis ettekandekoosolekut, esitleti Tiina Kala teost keskaegsetest käsikirjalistest raamatutest ja avati arhivaalide püsinäitus. Sünnipäevaks ilmus arhiivi ajaloo erinevaid tahke tutvustav kogumik “Ex archivo civitatis”. Juubeliürituste kulminatsiooniks sai aga oktoobris toimunud rahvusvaheline seminar pealkirjaga “Tallinna linnaarhiiv kodus ja võõrsil”. Seminari eesmärgiks oli tuua kokku inimesi laiast maailmast, kes on või on olnud ühel või teisel viisil linnaarhiivi saatusega seotud, olgu selleks siis kunagine või praegune töösuhe, kogude säilitamine või kogemus arhivaalide uurijana.

Seminari avaettekandes käsitles Tiina Kala Tallinna keskaegse kirjaliku asjaajamise kujunemist. Kuigi Tallinna keskaegset arhiivi peetakse üldiselt hästi säilinuks, toonitas ettekandja, et ka kaduma läinud või teadlikult hävitatud dokumen-

tide hulk ei saanud olla väike. Kuigi Tallinna linna kirjalik asjaajamine muutus sajandite jooksul ja linna kasvades kahtlemata järjest mahukamaks ja spetsialiseeritumaks, on linna kantsleis arvatavasti läbi aegade valitsenud eri säilitamise ja hävitamise praktikad. Nende rekonstrueerimine on vaieldamatult oluline eeltingimus selleks, et mõista säilinud kirjaliku dokumentatsiooni kui ajalooallika iseloomu. Mitmete põnevate näidete esitletoomisega demonstreeris ettekandja suulise ja kirjaliku asjaajamise staatuse muutumist kesk-aegses Tallinnas.

Seminari järgmine ettekanne keskendus hävinu asemel säilinule. Klaus Neitmann, kes muu hulgas on Liivi-, Eesti- ja Kuramaa ürikuteraamatu väljaandmise jätkaja, rõhutas Tallinna Linnaarhiivi kogude olulisust selle editsooniprojekti minevikus, olevikus ja tulevikus. Juba ürikuteraamatu algatajale Friedrich Georg von Bungele sai Tallinnas ilmseks siinse arhiivi rikkus. Peale erakordse positsiooni, mis Tallinna Linnaarhiivil on Eesti ajaloos, toonitas Neitmann, et tegu on ka Läänemere-ruumis laiemalt ringi vaadates silmapaistvalt hästi säilinud tervikuga. Oma ettekandes valgustas Neitmann ürikuteraamatu jätkamise katseid pärast seda, kui ettevõtmise ajaloolised toetajad, Balti rüütelkonnad, selleks pärast Esimest maailmasõda enam võimalised polnud. Heinrich Laakmannil

Tallinna Linnaarhiiv tänapäeval.

Foto: E. Sestvik

õnnestus 1941. aastal Tartus trükkida veel mõned poognad kavandatud 13. köitest, kuid valmis seda ei jõutudki. Pärast mitmeid luhtunud katseid editeerimistöö uuesti üles võtta on ürikuteraamatu jätkamine viimastel aastatel Klaus Neitmanni ja Matthias Thumseri koostöös siiski jõudsasti edenenud ning juba lähimatel aastatel peaks ilmuma esimene köide mitmeköitelisena planeeritud täiendusest ürikuteraamatu “lünka” (aastad 1472–1494) katmiseks.

Jüri Kivimäe ettekanne oli pühendatud Tallinna Linnaarhiivi ja Hansa ajaloo omavaheleliste seostele 19. sajandil. Üheks linnaarhiivi asutamise mootoriks oli kindlasti välismaiste hansa-uurijate poolt nende kogude vastu ilmutatud huvi. Linnaarhiivi ajaloo on ühe olulise tähisena esile tõstetud Dietrich Schäferi visiiti 1877. aastal. Kivimäe ettekanne valgustas selle suure ajaloolase Tallinna-reisi tausta, s. o. Hansa Ajaloo Seltsi editsioone, mille tarvis niimoodi materjale koguti. Samas juhtis Kivimäe tähelepanu arvukatele teistele, enam-vähem samasse aega jäänud arhiivikülastustele, samuti sellele, et arhiivi vastu ei tuntud huvi mitte ainult lääne pool, vaid selle allikaid publitseeris ka Vene Keiserliku Teaduste Akadeemia arheograafia komisjon Peterburis.

Wilhelm Lenzi ettekanne keskendus linnaarhiivi 1944. aastal Tallinnast ära viidud varade säilitamise ajaloole Lääne-Saksamaal. Pärast leidmist Graslebeni soolakaevandusest ja vahepealset haldamist Briti okupatsioonivõimude poolt moodustati endiste Saksa alade arhiividest nn. riiklik arhiivilaager Göttingenis. Göttingeni arhiivilaagri keskne kollektsioon oli endine Königsbergi arhiiv, mida samuti kui Tallinna arhiivi käsitleti saksa kultuuripärandi osana. Göttingeni arhiivilaager otsustati 1970. aastate teisel poolel

kaotada, Tallinna arhivaalid deponeeriti 1978. aastal Liiduarhiivi Koblenzis. Wilhelm Lenz, kellest saigi Tallinna kogude eest vastutaja Koblenzis, kujutas põgusalt neid gruppe, kelle huvides oli Tallinna arhivaalide Saksamaale jätmine, samas rõhutades, et juba üsna varakult sai selgeks, et arhivaalide tagastamiseks ei ole sisulisi takistusi, vaid see on juriidiline, sh. rahvusvahelise õigusega seotud probleem. Arhivaale ei saanud Nõukogude Liidule tagastada, sest Lääne-Saksamaa ei tunnustanud Baltikumi okupeerimist, samuti selle tõttu, et Hamburgi, Bremeni ja Lübecki arhivaalid olid pärast sõda Moskvasse viidud. Nii muutusid Tallinna kogud üheks objektiks külmas sõjas ning nende tagastamine Tallinnale on seotud üldise pingelõdvendusega 1980. aastate lõpus.

Tallinna Linnaarhiivi ühe osa Saksamaal viibimise mõju all olemine tänaseni. Eesti kohalikule ajalooteadusele on need arhiivi eksiiliaastad kahtlemata mõjunud pärssivalt. Eriti on kannatanud Tallinna kollektsioonide kui terviku tundmine, sest enne 1990. aastat oli vähe uurijaid, kes said võimaluse töötada mõlemal pool raudset eesriiet. Samas on aga oluline rõhutada, et Tallinna arhivaalidega Saksamaal aktiivselt tegeldi, allikaid publitseeriti, nende põhjal kirjutati uurimusi, mis on aidanud palju kaasa linnaarhiivi kogude laiemale tuntuks. Just Saksa Liitvabariigis tehtud Tallinna-teemaliste uurimustele, mis ületab kordi samal ajal ENSV-s loodu, keskendus Balti Ajaloo Komisjoni kauaaegse eesistuja Gert von Pistohlkorsi ettekanne. Pistohlkors positsioneeris end oma ülevaates väljaspool seisjana, kelle eriala on rohkem agraarajalugu ja rüütelkondade poliitika. Pistohlkorsi bibliograafiline kõrvalpilk tõstis esile Tallinna-uurimuste sotsiaal- ja rahvasti-

Konverentsil. Foto: P. Pillak

kuajaloolist suunda, samuti arvukaid keskaja-perioodi katvaid allikapublikatsioone. Olulise panuse hilisemate ajajärgude historiograafiasse on andnud aga ka näiteks Saksa Ümberasustatud Kultuurifondi finantseeritud poliitilise ajaloo kallakuga ülevaadete seeria.

Tänapäevase Saksamaa Tallinna-teemalise uurimistöo pulssi katsusid oma ettekandes Herderi Instituudi arhiivkogu töötajad Peter Wörster ja Dorothee Goetze. Saksamaa ühte olulisemasse Ida-Euroopa ajalooa tegelevasse keskusesse, Marburgis paiknevasse Herderi Instituuti on kogutud mikrofilme jm. koopiad nii Saksamaal kui ka kogu aeg Tallinnas olnud arhivaalidest. Ettekandjad tutvustasid esmalt oma kogude saamislugu ning seejärel kasutamisstatistikat, mis näitas selgesti, et huvi kauge Tallinna ajaloo vastu on endiselt olemas. Niisiis tasub Herderi Instituudis toimuval kindlasti silma peal hoida.

Lea Kõivu ettekanne käsitles Tallinna Linnaarhiivi ajalugu 1944–1950. Selle perioodi märksõnadeks on sõjajärgne ülesehitustöö, sovetliku ideoloogia ja töökultuuri juurutamine ning poliitilised repressioonid. Märtsipommitamises oma kodu kaotanud arhiiv pidi leppima esialgu ajutise lahendusena mõeldud asupaigaga Lai t. 40. 1947. aastal suudeti taas käivitada lugemissaali töö, samuti tehti meeleehtlikke katseid leida Tallinnast 1944. aastal Saksamaale evakueeritud arhivaale. Ettekandja taaselustas kirjalikele do-

kumentidele tuginedes sõjajärgset stalinistlikku argipäeva ning vahendas linnaarhiivi elus neil aastatel kesket rolli mänginud Epp Siimo arhiivi juhataja kohalt tagandamise lugu.

Juhan Kreemi ettekande teemaks oli Tallinna Linnaarhiivi suhtlemine välisuurijatega Nõukogude ajal. Ettekandja rõhutas, et kuigi Nõukogude arhiivid olid välisuurijatele enamasti suletud ning Moskva kaudu peetud kirjavahetuses välismaaga varjati tegelikke andmeid, tuli ette ka teistsugust suhtumist. Kirja teel on saanud positiivseid vastuseid isegi mõni Lääne-Saksa ajaloolane; Soome ja Rootsi päritolu külastajaid lubati arhiivi lugemissaali koguni uurimistöo eesmärgil. Omaette peatüki välismaaga suhtlemisel moodustab erakirjavahetus, mille kaudu samuti arhiivirakirju ja koopiaid liikus, kuid mille detailsem uurimine seisab suuresti veel ees.

Tallinna Linnaarhiivi ajalugu väärib kahtlemata omaette üldkäsitlust. Ühe väikese samumukese selle eesmärgini jõudmiseks astus ka juubeliseminar. Seminarile järgnenud päeval toimus ringsõit Harjumaal, et tutvuda linnaarhiivi sõjaaegsete hoiupaikadega, Risti kirikuga ning Munalaskme ja Järlepa mõisaga. Ekskursiooni õnnistanud ilus ilm annab lootust, et Tallinna Linnaarhiivi ajalugu ka edaspidi vaimustunud uurijaid leiab.

Juhan Kreem